

جغرافیا و روابط انسانی، زمستان ۱۴۰۲، دوره ۶، شماره ۳، صص ۸۹۴-۹۱۰

الگوی پارادایمی تاب آوری معیشت روستایی (RRL) با رویکرد گراند تئوری

محبوب بابایی^{۱*}؛ ایوب بدرق نژاد^۲؛ حمید باقری^۳؛ یاسین بابایی^۴

۱-دکتری جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران

mahbob.babae@yahoo.com

۲-عضو هیئت علمی گروه جغرافیا، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

۳-کارشناس مطالعات اجتماعی، دانشگاه فرهنگیان، ارومیه، ایران

۴-کارشناس ارشد تاریخ، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۶/۲۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۷/۱۵

چکیده

تاب آوری و معیشت دو مقوله مهم در امر برنامه ریزی و توسعه به شمار می آید بطوری که توجه به این مقولات، توسعه و پیشرفت، و عدم توجه و نادیده انگاشتن آنها پیامدهای جبران ناپذیری را در سطوح مختلف اقتصادی، اجتماعی، محیطی و کالبدی به دنبال خواهد داشت. هدف پژوهش حاضر بررسی الگوی پارادایمی تاب آوری معیشت روستایی در محدوده شهرستان ارومیه می باشد. جامعه آماری پژوهش را روستاهای حاشیه دریاچه ارومیه (۱۸ روستا به عنوان نمونه) از شهرستان ارومیه را تشکیل می دهد. روش پژوهش براساس هدف، کاربردی و براساس روش و ماهیت توصیفی -تحلیلی، که مطالعه میدانی با روش کیفی مبتنی بر گراند تئوری -داده بنیاد (بر مبنای مصاحبه با متخصصان و ذی نفعان محلی، ۳۰ نفر بصورت گروه کانونی - در سه مرحله کدگذاری باز، کدگذاری محوری، و کدگذاری گزینشی) انجام شد. نتایج نشان داد که عوامل درونزا و برونزا مهمی به صورت مستقیم و غیرمستقیم در تضعیف و یا تقویت تاب آوری معیشت منطقه در ابعاد مختلف دخالت دارد. به عبارتی شرایط علی موجود در تاب آوری معیشت روستایی در محدوده مورد مطالعه عبارتند از: ۱) علل انسانی به تاب آوری معیشت (سیاست های اقتصادی؛ سیاست های اجتماعی و آموزشی، سیاست های زیست محیطی، سیاست های زیرساخت ها (فیزیکی)، سیاست های برنامه ریزی و ایدئولوژی) ۲) علل محیطی به تاب آوری معیشت (مخاطرات طبیعی از جمله بارندگی، خشکسالی، سیل و تگرگ). همچنین شرایط مداخله گر در این زمینه نقش تسهیل کننده و بازدارنده عوامل انسانی و محیطی (اقليمی) بوده است.

کلمات کلیدی: معیشت روستایی، تاب آوری معیشت، الگوی پارادایمی، شهرستان ارومیه

بیان مساله

روستاها از مهم‌ترین عناصر ساختار اقتصادی، اجتماعی، زیست محیطی و نهادی سکونتگاه‌های انسانی کشور به شمار می‌روند که توجه به توسعه آنها در فرآیند توسعه ملی، بسیار اساسی و کلیدی است (بابایی و همکاران، ۱۴۰۰: ۲۳). فرآیندهای اقتصادی، اجتماعی، اکولوژیکی، نهادی و فضایی به عنوان مهم‌ترین ابعاد مسائل توسعه‌ی روستایی در جهت حصول به توسعه‌ی پایدار از راه مدیریت و کنترل محیط‌های روستایی شناخته می‌شود. در مناطق روستایی وضعیت معیشت چند بعدی است، که نه تنها اقتصادی، بلکه سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و جنبه‌های زیست محیطی را نیز در بر می‌گیرد. در این زمینه درک زمینه معیشت مرحله‌ای حیاتی به شمار می‌آید، زیرا معیشت هر ملتی به روابط، فرهنگ و محیط و منابع آنها وابسته است و برای درک درست آن به شناخت محیط و روابط و سرمایه‌های مختلفی که دارند، نیاز است. محیط‌های جغرافیایی متفاوت، توان‌ها و الگوهای متفاوتی در زمینه‌های مختلف به ویژه در زمینه معیشت و فعالیت ساکنان آنها ارائه می‌دهند (توکلی و همکاران، ۱۳۹۳: ۶۳). می‌توان گفت نواحی روستایی با تغییرات سریع و عدم قطعیت در بخش کشاورزی، خدمات جنگلداری و چشم‌انداز که بر آینده آن‌ها تأثیر می‌گذارد روبرو هستند. تامین معیشت روستاییان و مهمتر از آن، پایدار نمودن سیستم‌های معیشتی به عنوان اصل اساسی در رویکرد غالب برنامه‌ریزی توسعه روستایی در عصر حاضر پذیرفته شده است. جامعه تاب‌آور قادر به برگشت نسبتاً سریع به وضعیت قبلی است؛ در حالی که جامعه‌ای که تاب‌آوری کمتری دارد، ممکن است زمان بیشتری را صرف بازیابی خود کند یا اصولاً قادر به بازیابی نباشد (Matyas, 2015: 3). بنابراین، ضروری است با توجه به نوسانات و تغییرات مداوم در عرصه جهانی و ملی بر نظام معیشتی روستاها در عرصه برنامه‌ریزی توسعه روستایی کشور، مقوله تاب‌آوری و تاب‌آوری معیشت و اکاوی شود تا بدین وسیله دریچه‌ای نو برای عملکرد مطلوب مدیران توسعه‌ای نواحی روستایی ایجاد شود. به طور کلی، تاب‌آوری معیشت روستایی، یک موضوع و رویکرد نسبتاً جدیدی محسوب می‌شود که هنوز بسیاری از ابعاد مربوط به ادبیات و جنبه‌های کاربردی ادبیات موجود در این زمینه بررسی نشده و نیازمند پژوهش‌های اساسی است. محدوده مورد مطالعه با توجه به این که در حاشیه دریاچه ارومیه قرار گرفته طی سالهای اخیر دچار بحرانهای محیطی و اقتصادی فراوانی شده و زیست منطقه را به لحاظ تاب‌آوری و معیشت دچار چالش فراوانی کرده و این امر ضرورت مسله را بیان می‌کند تا نگاه جدی به بحث تاب‌آوری معیشت منطقه شود. در ادامه به نمونه‌ای از مطالعات انجام شده در زمینه تاب‌آوری معیشت روستایی پرداخته شده است:

-نوروزی و حیاتی (۱۳۹۴)، سازه‌های مؤثر بر معیشت پایدار روستایی از دیدگاه کشاورزان استان کرمانشاه پژوهش کرده و دریافتند که عوامل اقتصادی، اجتماعی، فیزیکی و محیطی به نوعی با پایداری معیشت کشاورزان در ارتباط است.

-رومیانی و همکاران (۱۳۹۶)، در پژوهش خود در زمینه نیازمندی‌های روستاییان برای دستیابی به معیشت پایدار در بخش سرفاریاب شهرستان چرام به این نتیجه رسیدند که از دیدگاه روستاییان 14 عامل برای معیشت پایدار مهم و مؤثر هستند. در این میان، نیازهای زیرساختی - زیربنایی (تأسیسات و تجهیزات) و نیازهای بهداشتی - درمانی به عنوان مهم‌ترین عوامل مطرح هستند.

-بابایی و همکاران (۱۴۰۰)، در پژوهش تاب آوری معیشت روستایی به این نتیجه رسیدند که در روستاهای پیرامون دریاچه ارومیه، از ۲۶ مولفه در ابعاد (اقتصادی، اجتماعی، کالبدی- محیطی و نهادی- سازمانی)، ۹ عامل کلیدی به عنوان پیشران‌های توسعه تاب‌آوری معیشت تعیین کننده می باشد.

-حاجیان و همکاران (۱۳۹۷)، نقش تنوع فعالیت‌های اقتصادی زراعی و غیرزراعی بر تاب‌آوری خانوارهای کشاورز روستایی در معرض خشکسالی شهرستان چناران را مطالعه کردند. پژوهش آنها نشان داد که تنوع معیشت با تأکید بر بخش غیرزراعی، را می‌توان به عنوان استراتژی توسعه نواحی روستایی در معرض خشکسالی و افزایش تاب‌آوری خانوارهای روستایی معرفی نمود.

- حاجی زاده و ایستگلدی (۱۳۹۷)، تاب‌آوری سکونتگاه‌های روستایی منطقه دهستان حومه شهرستان لامرد را مورد بررسی قرار دادند و نتایج نشان داد که شاخص اقتصادی بیشترین و شاخص مدیریتی- نهادی کمترین ضریب تأثیر را در میزان تاب‌آوری سکونتگاه‌های روستایی دارند.

-عباس زاده و همکاران (۱۳۹۸)، در پژوهش تحلیل روایی نخبگان علمی و سیاسی از بحران دریاچه ارومیه، یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد سه عامل "فروکاست گرای نظری-عملی"، "لابیرنت بوروکراتیک" و "توسعه سرطانی" را می‌توان به عنوان ویژگی‌های اصلی نظام تصمیم سازی-عملیاتی که بحران دریاچه ارومیه را ایجاد، تداوم و تشدید ساخته شناسایی کرد. برآیند پژوهش حاضر نشان می‌دهد احیاء دریاچه ارومیه نیازمند بازنگری اساسی در نظام حقوقی-مدیریتی آب می باشد.

-اسفواو ۱ و همکاران (۲۰۱۸)، استراتژی‌های متفاوت برای سازگاری در جامعه روستایی با وضعیت خشکسالی را در کشور نیجریه مطالعه کردند. در این پژوهش مشخص شد که اغلب خانوارهای آسیب‌پذیر در نیجریه به تنوع به عنوان استراتژی انطباق با تغییرات اقلیمی و همچنین استراتژی رویارویی با شوک‌های کوتاه مدت بازار متکی هستند. این پژوهشگران ضمن تأکید بر بهبود زیرساخت‌های روستایی، مداخلات دولتی برای ایجاد تنوع معیشت را ضروری می‌دانند.

مبانی نظری

تاب‌آوری ۲

مفهوم تاب‌آوری در آموزه‌ها و زمینه‌های علمی مختلف، از بوم‌شناسی گرفته تا مدیریت بحران، پذیرش گسترده‌ای دارد (Morkunas et al, 2018:321). تاب‌آوری در سطح خرد و همچنین سطح کلان قابل استفاده است، گاهی اوقات به عنوان توانایی یک فرد، یک خانواده (یعنی سطح خرد)، یک جامعه، یک کشور یا یک منطقه (یعنی سطح کلان) در مقاومت در برابر، مقابله

---

1 - Asfaw

2 resilio

، سازگاری و به سرعت بهبودی از شوک های بدون به خطر انداختن توسعه بلند مدت تعریف می شود (Bakhtiari and Sajjadih, 2018:41). ارزیابی های تاب آوری (RA) به عنوان یک روش مهم درک پاسخ های انسانی در برابر بلایا، به منظور کاهش اثرات منفی بعدی از راه آماده سازی بهتر یک جمعیت عظیم و سازگار با طیف وسیعی از بلایای آینده، طبیعی و انسانی ساخته شده، را امکان پذیر می کند. در سطح جهان تعدادی روش شناسی ارزیابی تاب آور پذیری توسعه یافته است و توسط نهادهای مختلفی اعم از سازمان های ملی و محلی، سازمان های اهدا کننده، و پژوهشگران دانشگاهی پیاده سازی می شود (Ziaul Hoque et al, 2019:42). از این رو، به نظر بسیاری از پژوهشگران، تاب آوری یکی از مهم ترین موضوعات برای رسیدن به پایداری است. امروزه، تاب آوری به منزله راهی برای تقویت جوامع با استفاده از ظرفیت های آنها مطرح می شود و تعاریف، رویکردها، شاخص ها و مدل های سنجشی متفاوتی در مورد آن شکل گرفته است. از نظر والکر^۳ و همکارانش (۲۰۰۶) تئوری تاب آوری با تشخیص سه ویژگی مهم در جهان به سیستم های انطباقی پیچیده می نگرند. الف) انسان به عنوان بخشی از سیستم های طبیعی انسانی، به این معنی که ما بخشی از سیستم های اجتماعی زیست محیطی هستیم؛ ب) سیستم های اجتماعی زیست محیطی که سیستم های انطباقی پیچیده هستند؛ و ج) تاب آوری پایداری این سیستم ها را تعیین می کند (Walker et al, 2006).

تاب آوری معیشت روستایی ۴

اگر بخواهیم محدودیت های استراتژی های سازگاری و نیازهای توسعه فقیرترین و آسیب پذیرترین افراد این سیاره را مورد توجه قرار دهیم، مفهوم تاب آوری توجه بیشتری به معیشت انسان دارد (Tanner et al, 2015:1). درک چگونگی ایجاد تاب آوری معیشت نسبت به آینده نامشخص حیاتی است، زیرا سیستم های معیشت باید با تغییر اقلیمی محلی و منطقه ای سازگار شوند (Quandt et al, 2019:1). یکی از حوزه هایی که مفهوم تاب آوری اجتماعی-اکولوژیکی در آن کاربرد دارد، تاب آوری جامعه است (Berkes & Ross, 2013:5) و تاب آوری معیشت از جمله موضوعاتی است که در مطالعات حوزه تاب آوری جامعه مورد توجه قرار گرفته است. باید از معیشت روستایی به عنوان یک فرآیند پیچیده تطبیقی با هدف تضمین یک تجارت بهینه بین تأمین نیازهای مصرف فوری، اطمینان از مقاومت در برابر شوک ها و روندهای منفی استفاده شود. مناطق روستایی با تغییرات سریع و عدم قطعیت در بخش کشاورزی، خدمات جنگلداری و چشم انداز که بر آینده آنها تأثیر می گذارد روبرو می شوند. جوامع روستایی دارای پروتکل خودکفایی، استقلال و خودمختاری می باشند و از لحاظ تاریخی، ساکنین جوامع روستایی همیشه در برابر رکود اقتصادی، بلایای طبیعی و تغییرات جمعیتی مقاومت و قدرت را نشان داده اند. ارزیابی تاب آوری در مناظر تولید اجتماعی و زیست محیطی (SEPLS) یک پیش نیاز اساسی برای تعامل پایدار انسان و طبیعت در منطقه است (Lee et al, 2019:1). سیستم معیشت یک جامعه یک عنصر اصلی سیستم اجتماعی است که ممکن است مرتباً توسط آسیب پذیری محیطی، مالی، طبیعی و یا ساخته شده توسط انسان مختل شود (Sarker et

---

3 Walker

4 Resilience of rural livelihoods

al,2019:1). وضعیت معیشت مردم پویا است و بسته زمان و مکان آن بستگی به استراتژی‌های مختلفی دارد (Paudel (Khatiwada,2018:1).

مواد و روش‌ها

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش بر مبنای هدف: کاربردی و براساس روش و ماهیت: توصیفی-تحلیلی است. استراتژی پژوهش، استراتژی داده بنیاد است. در بخش کیفی، ۳۰ نفر (متخصص) بصورت گروه‌های کانونی مدنظر بوده‌است. این پژوهش‌های جنبه عملی داشته (نتایج این پژوهش عینی و مشخص است) و معمولاً خود محققین در کاربرد نتایج دخیل هستند. این نوع پژوهش برای بکار بردن شیوه جدید در جهت زندگی بهتر در جامعه به کار برده می‌شود. در روش کیفی هم از گراند تئوری یا داده بنیاد برای ارائه راهبردهای و چالش‌های پیش روی تاب‌آوری معیشت روستاهای هدف مطالعه بهره گرفته شده است. واز روش مصاحبه‌های نیمه ساخت یافته برای جمع‌آوری اطلاعات میدانی و مشاهده، با افرادی که دارای آشنایی با موضوع پژوهش در زمینه معیشت و تاب‌آوری بودند، اقدام گردیده است.

محدوده جغرافیایی مورد هدف مطالعه

محدوده جغرافیایی مورد مطالعه، روستاهای حاشیه دریاچه ارومیه (۲۰ روستا بعنوان نمونه) از شهرستان ارومیه می‌باشد تشکیل می‌دهد. جمعیت روستاهای هدف مطالعه (۱۸ روستا از ۶ دهستان حوضه دریاچه ارومیه) طبق آمار سال ۱۳۹۵، شامل ۶۱۳۴ نفر است که بیش از ۲۱۰۱ خانوار را دربرمی‌گیرد (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵).

یافته‌های تحقیق

*یافته‌های کیفی

در کشف نظریه داده بنیاد سه روش کدگذاری ارائه شده است: کدگذاری باز، کدگذاری محوری و کدگذاری انتخابی یا گزینشی، شیوه‌های توسعه این نظریه عمدتاً شامل جمع‌آوری اولیه داده‌های مصاحبه، طبقه‌بندی‌های یا تم‌های در حال توسعه و مرتبط از داده‌های مصاحبه و ایجاد شکل یا مدل‌های دیداری است که توضیحی کلی را به تصویر می‌کشد. در این قسمت از پژوهش به منظور جمع‌آوری داده‌های اولیه از روش مصاحبه‌های نیمه ساخت یافته با افرادی که دارای آشنایی با موضوع پژوهش در زمینه معیشت و تاب‌آوری بودند، اقدام گردیده است. برای انجام مصاحبه‌ها سوال‌های نیمه ساختار یافته با انعطاف‌پذیری متوسط طراحی شد. سعی بر آن بود تا پاسخ‌های واقعی مصاحبه‌شونده بیشتر مورد کاوش و بررسی شود. لذا، از تمامی افراد سوال‌های مشابهی پرسیده شد که البته بعضی از سوال‌ها در حین جمع‌آوری اطلاعات تغییر یافته و کامل‌تر شد. در نهایت از میان منتخبان اولیه بنا به نیاز به اخذ

اطلاعات بیشتر تا رسیدن به نقطه اشباع نظری اطلاعات، مجموعاً تعداد ۳۰ نفر از متخصصان (از متخصصان امور روستایی مرتبط با تخصص ۵) جهت واکاوی از درک تاب‌آوری معیشت صورت گرفته بود انجام شده است. جدول (۱).

جدول ۱: لیست مصاحبه شونده ها

تعداد مصاحبه	جنسیت	تخصص	ذی نفعان و متخصصان
۷	۷مرد	تخصص در کشاورزی و دامداری -۸نفر	ساکنین منطقه روستایی
۷	۷مرد	امور روستایی-۸نفر	دهیار و شورای اسلامی روستا
۶	۶مرد	برنامه‌ریزی روستایی-۶نفر	استاد دانشگاه
۴	۳مرد-۱زن	کارشناسی اقتصاد-۲نفر، کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی-۲نفر	نخبگان محلی (روستایی)
۳	۲مرد-۱زن	اقلیم‌شناسی-۲نفر، محیط زیست-۱نفر	پژوهشگر در حوزه محیط زیست و آب
۳	۲مرد و ۱زن	کارشناس ارشد امور کشاورزی و دامی ۱نفر، و گیاهان دارویی ۲نفر	پژوهشگر در حوزه کشاورزی (باغداری و دامداری و زنبورداری و گیاهان دارویی)
۳۰	۲۷مرد ۳زن-۲۷مرد	-	مجموع

ماخذ: یافته‌های پژوهش

جدول (۲) نشان دهنده وضعیت کلی مراحل، گام‌ها و آزمون‌ها و قالب بحث‌های متوالی در نظریه‌مبنایی و نیز مبین حرکت از فعالیت‌های پیشنهادی قالب دار به سمت وضعیتی توصیفی در اجرای یک مطالعه است.

جدول ۲: تعریف عناصر کلی در نظریه مبتیایی

عناصر	تعاریف
پدیده	پدیده طرح تئوری است که ممکن است نام طرح یا چارچوب طرح را در برداشته باشد.
شرایط علی	وقایع یا متغیرهایی که منجر به رخداد یا توسعه پدیده می شوند. شرایط علی دسته ای از علل و مشخصه های آن است.
زمینه	مکان خاصی است که زمینه متغیرهاست یا در واقع همان محل حوادث و وقایع متعلق به یک پدیده است و در طول طیف بعدی نشانگر سلسله شرایط خاصی است که در آن راهبردهای کنش یا کنش متقابل صورت می گیرد.
شرایط	شبیهه زمینه است. میتوان زمینه را با متغیرهای میانجی و شرایط مداخله گر را با متغیرهای محدودکننده شناسایی کرد؛ اما در روش تئوری بنیانی تمایز این دو دقیقاً مشخص نیست و ممکن است جایی هم قرار بگیرند.
مداخله گر	مقصد، فعالیت‌های هدف گرا که کنشگر در پاسخ به پدیده و شرایط مداخله گر انجام می دهد.
راهبرد	پیامدهای بهکارگیری راهبردهاست که ممکن است خواسته یا ناخواسته باشند.
پیامد	

ماخذ: ازکیا و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۷۴

مطابق با نظریه داده بنیاد (گراندد تئوری)، برای تحلیل داده‌های کیفی کدگذاری باید طی سه مرحله کدگذاری باز، کدگذاری محوری و کدگذاری انتخابی ۸ صورت پذیرد تا در پایان بیانگر تصویری دقیق و عینی از نظریه تولید شده باشد به طوری که مفاهیم شناسایی و بر حسب ویژگی و ابعادشان توسعه یابند.

-مرحله اول: کدگذاری باز

کدگذاری باز، مرحله ای از تجزیه و تحلیل داده است که مقوله بندی پدیده ها از راه مطالعه و بررسی دقیق آنها شکل می گیرد. در کدگذاری باز، داده‌های مورد نظر به بخش های کوچکتر تقسیم می شوند و در جهت تبیین تشابهات و تفاوت ها مورد بررسی قرار می گیرند. مرحله بعدی در کدگذاری باز، استخراج مقوله ها بوده و سپس به مقوله هایی که واجد کدهای مرتبط است یک نام مفهومی داده می شود. در حقیقت، کدها اجزای کلیدی تحلیل هستند و از راه مفهومی سازی داده‌ها نظریه استخراج می شود. مفاهیم نیز در تئوری داده بنیاد، زیرمقوله هایی از نوع کدهای باز هستند که به تبیین بیشتری در مورد هر طبقه می پردازند. طبقه ها، در مقایسه با مفاهیم، انتزاعیتر بوده و سطحی بالاتر را نشان می دهند (Charmaz, 2006:90). در این پژوهش پس از انجام مصاحبه ۳۰، تکرار در داده‌ها مشاهده شد و بررسی ها عدم شناسایی مفهوم جدیدی را نشان می داد. در این مرحله، ابتدا بیش از ۱۷ مفهوم شناسایی شد و طی بررسی

6 open coding

7 axial coding

8 selective coding

دقیق و حذف موارد مشابه و یا تکراری و به عبارتی کدهای مستخرج در مراحل بازنگری و بر اساس اشتراکات معانی، در نهایت ۹۰ مفهوم اشباع شده منحصر به فرد ساخته شد که نتیجه این فرآیند در جدول (۴-۴۹) نشان داده شده است.

-کدگذاری محوری

در مرحله کدگذاری محوری محقق با ایجاد اتصالاتی بین خرده طبقه ها و طبقات فرعی و اجزای آنها، داده‌ها را دوباره به صورت‌هایی تازه در کنار هم قرار می‌دهد، در این مرحله، مقوله‌ها، ویژگی‌ها و ابعاد حاصل از کدگذاری باز، تدوین شده سر جای خود قرار می‌گیرد تا دانش فزاینده‌ای در مورد روابط ایجاد گردد. بنابراین در کدگذاری محوری، طبقات تشکیل شده توسعه می‌یابند و هر طبقه شامل زیر طبقه‌هایی خواهد شد و ارتباط هر یک از آنها نیز مشخص می‌شود. لازمه مرحله کدگذاری محوری مقایسه دائمی داده‌هاست. پژوهشگر، داده‌های کدگذاری شده را با یکدیگر مقایسه می‌کند و به صورت خوشه‌هایی که باهم تناسب دارند درمی‌آورد و کدهای مشابه را در یک طبقه قرار می‌دهد. در واقع فرایند کدگذاری محوری با استفاده از یک پارادایم که متضمن شرایط علی، پدیده، زمینه، شرایط میانجی، کنش یاراهبردهای کنش و پیامدهاست، صورت می‌گیرد (جدول ۳).

جدول ۳: طبقات گسترده و خرده طبقات حاصل از مفاهیم (کدگذاری محوری)

طبقات گسترده	خرده طبقات	مقوله‌ی هسته ای یا اصلی
اقتصادی	مثبت	اشتغال پایدار در فعالیت‌های متنوع کشاورزی و غیرکشاورزی وام‌های خود اشتغالی با بهره بسیار پایین کارگاه‌های کوچک صنعتی (صنایع تبدیلی و دستی) بازارهای هفتگی
	منفی	وابستگی درآمدی به فعالیت‌های بخش کشاورزی کاهش ارزش زمین‌های کشاورزی و تخریب و رها سازی آن تورم اقتصادی بر فعالیت‌ها وجود سلف خری
	مثبت	وابستگی درآمدی به فعالیت‌های بخش کشاورزی ظرفیت سازی و توانمندسازی مهاجرت معکوس
	منفی	حفظ فرهنگ و دانش بومی ترس از آینده روستائینی پایین بودن توانمندسازی
سیاست‌های اجتماعی-آموزشی	منفی	تاب‌آوری معیشت روستایی
		نزاع و درگیری اجتماعی بر سر منابع آبی سطح پایین میزان مشارکت و همیاری

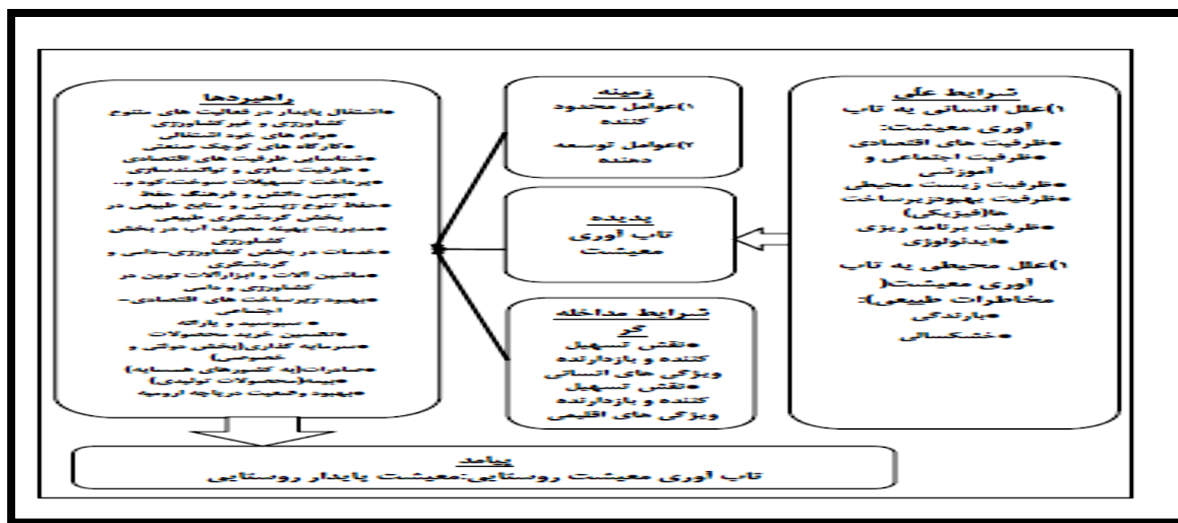

پایین بودن سطح آگاهی و دانش ترویج			
حفظ تنوع زیستی و منابع طبیعی در بخش گردشگری طبیعی	مثبت		
مدیریت بهینه مصرف آب در بخش کشاورزی			
بارندگی مناسب			
کاهش بی سابقه سطح آب دریاچه ارومیه و چاه های زیرزمینی	منفی	سیاست های زیست	
افزایش شوری خاک های زمین کشاورزی		محیطی	
سرمازدگی محصول			
تخریب اکوسیستم های روستایی			
خدمات در بخش کشاورزی-دامی و گردشگری	مثبت		
ماشین آلات و ابزارآلات نوین در کشاورزی و دامی			
بهبود زیرساخت های اقتصادی-اجتماعی(راه-آموزشگاه،خانه بهداشت و..)			
ویلاسازی	منفی	توزیع	سیاست
کمبود فضاهای آموزش،بهداشتی و فرهنگی		ها	زیرساخت
کمبود ادوات کشاورزی و غیرکشاورزی			کالبدی-فیزیکی
ضعف طرح های هادی			
قطعه قطعه شدن اراضی باغی و کوچک تر شدن اراضی زراعی و باغی			
سبوسید و یارانه	مثبت		
تضمین خرید محصولات			
مدیریت پسماند روستایی			
سرمایه گذاری(بخش دولتی و خصوصی)			سیاست
صادرات			برنامه ریزی(دولتی)
عدم اجرای بسترسازی لازم در جهت مقابله با بحران های	منفی		
افزایش بی سابقه سدسازی			
صادرت نامناسب			
عدم نظارت بر حفرچاه های عمیق غیرمجاز			
دریاچه ارومیه هویت فرهنگی،اقتصادی و زیست محیطی منطقه	مثبت		ایدئولوژی
بهبود وضع دریاچه ارومیه بهبود وضعیت معیشت اقتصادی-اجتماعی و زیست			
محیطی مناطق روستایی			
عامل اصلی کاهش شدید آب دریاچه دولت(مقصر) است	منفی		
اوضاع بد دریاچه ارومیه اوضاع بد معیشتی منطقه است			

ماخذ: یافته های پژوهش

در مرحله ی دوم تحلیل، مقوله های تولید شده در مرحله ی پیشین، براساس مدل پارادایم، باهم مرتبط و رابطه ی آنها به شکل اولیه

ای(شکل ۲) نشان داده شد:

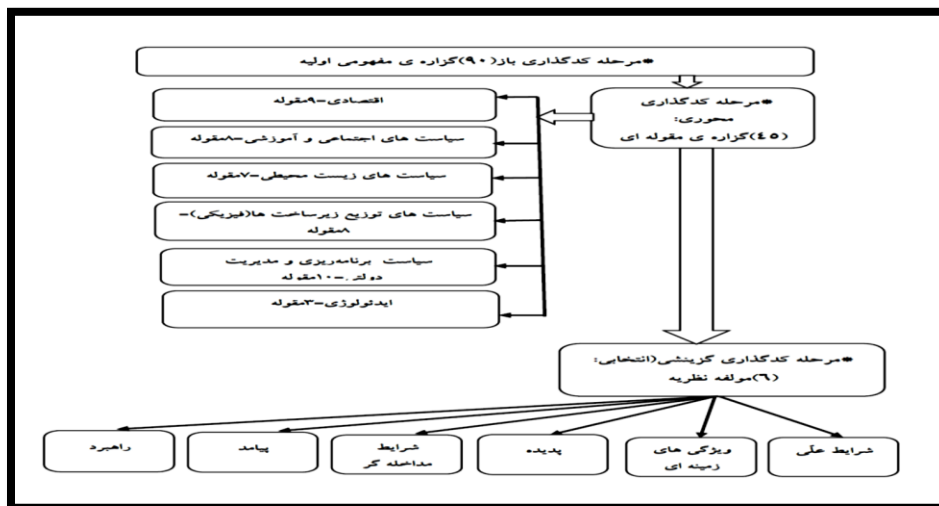

شکل ۲: مدل پارادایمی تاب‌آوری معیشت روستایی

ماخذ: نگارنده

-کدگذاری انتخابی (مرحله نظریه پردازی)

کدگذاری انتخابی، آخرین مرحله از فرآیند نظریه پردازی داده بنیاد است که به توسعه یک تئوری نهایی میانجامد. در طی فرآیند کدگذاری انتخابی، یک مقوله محوری واحد انتخاب می‌شود و همه مقوله‌های دیگر به این مقوله محوری بر می‌گردند. بر مبنای این مقوله محوری، خط سیر واحدی شکل می‌گیرد که همه اطلاعات پیرامون آن ساماندهی می‌شوند. هدف گراندد تئوری تولید یک نظریه یا مدل است نه توصیف پدیده‌های موجود، بنابراین برای تولید یک مدل، باید سطوح و مقوله‌ها به طور منظم و معناداری با یکدیگر مرتبط شوند. این مرحله اصلیت‌ترین مرحله‌ی این نظریه پردازی است از این منظر که مقوله‌ی مرکزی را با ساختاری نظام مند به دیگر قسمت‌ها مرتبط می‌کند و آنها را در چهارچوب یک روایت بیان می‌کند. در پژوهش حاضر همان‌طور که در شکل (۳) ملاحظه می‌شود، از مصاحبه‌ها مجموع ۹۰ گزاره‌ی مفهومی اولیه در مرحله کدگذاری باز و ۴۵ گزاره‌ی مقوله‌ای در مرحله کدگذاری محوری به دست آمد.

شکل ۳ جریان تقلیل داده‌ها و انتقال از اطلاعات به مدل پارادایمی در سه مرحله کدگذاری

ماخذ: یافته های پژوهش

در نهایت، با توجه به برداشت و تفسیر محقق از این پدیده ی مورد مطالعه، نظریه ی نهایی بیان می شود که در این پژوهش بدین شرح است:

—خط داستان بعد از مدل نهایی پژوهش

تاب‌آوری و معیشت دو مقوله مهم در امر برنامه‌ریزی و توسعه به شمار می آید بطوری که توجه به این مقولات، توسعه و پیشرفت، و عدم توجه و نادیده انگاشتن آنها پیامدهای جبران ناپذیری را در سطوح مختلف اقتصادی، اجتماعی، محیطی و کالبدی به دنبال خواهد داشت. راهبردها و راهکارهای موثر بر تاب‌آوری معیشت روستایی دریاچه ارومیه (شهرستان ارومیه) از دیدگاه مصاحبه شوندگان:

شرایط علی حاصل از داده‌ها و اطلاعات گردآوری شده که منجر به شکل‌گیری تاب‌آوری معیشت در نواحی روستایی پیرامون دریاچه ارومیه می گردد عبارتند از:

*اقتصاد: با نگاه به جامعه روستایی و جامعه شهری به لحاظ وضعیت اقتصادی و اشتغال زایی، تفاوت بارز و آشکاری بین این دو جامعه وجود دارد. جامعه روستایی همیشه با دغدغه اشتغال روبرو بوده و هست، اکثریت فعالان مصاحبه (متخصصان و جامعه محلی)، این جمله را بیان می کردند: چون در روستا اشتغال پایدار به ویژه برای جوانان تحصیل کرده ما وجود ندارد، و از طرفی سرمایه کافی برای راه اندازی شغل مناسب در روستا نداریم همیشه با مسئله اشتغال روبرو هستیم. همچنین معتقد بودند که با توجه به ظرفیت های بخش های مختلف نواحی روستاهای حاشیه دریاچه، ظرفیت در بخش کشاورزی، دامداری و صنایع تبدیلی وجود دارد. از جمله می توان به ظرفیت اقتصادی بالا، شرایط مساعد برای پرورش دامداری، باغداری نوین، ظرفیت تولید در بخش محصولات کشاورزی نیز اشاره

کرد. همچنین در بخش کشاورزی (مدیریت صحیح منابع آبی)، به ظرفیت های بالای جهت شیوه های نوین کشت محصولات (تغییر الگوی کشت سنتی به نوین) اشاره کرد. به زعم کارشناسان و فعالان منطقه، صادرات نامناسب، بحران کم کاری و بیکاری در منطقه، فقر درآمدی، سلف خری، ناکارآمدی بازارهای محصولات کشاورزی و غیر کشاورزی، بحران فعالیت های کوچک مقیاس (صنایع دستی، تبدیلی)، عدم توجه به مقوله کارآفرینی روستایی و بحث اقتصاد گردشگری مهم ترین موانع استفاده از ظرفیت های اقتصادی منطقه است.

*سیاست های اجتماعی و آموزشی: کارشناسان و فعالان محلی مورد مصاحبه قرار گرفته معتقد بودند سیاست های آموزشی و پژوهشی در روستا باعث بهبود در وضعیت اجتماعی و فرهنگی آن ها می شود و این در بهبود وضعیت اجتماعی-اجتماعی و محیطی (کشاورزی-دامداری و گردشگری) کاملاً مشهود می گردد. بهبود وضعیت آموزش در زمینه های اجتماعی-فرهنگی، باعث ارتقاء سطح مشارکت و سرمایه اجتماعی و همچنین بالا رفتن سطح دانش می گردد. نتیجه چنین سیاست های آموزشی باعث ظرفیت سازی، توانمندسازی، ارتقای دانش بومی و مهاجرت معکوس را به دنبال دارد. به اعتقاد منتخبان و افراد محلی، مهاجرت، بی سوادی، درگیری های قومی، پایین بودن آگاهی و دانش در زمینه فعالیت های کشاورزی و غیر کشاورزی مهم ترین موانع در زمینه ظرفیت های اجتماعی و آموزشی منطقه است.

*سیاست های زیست محیطی: یکی دیگر از مسائلی است که به زعم کارشناسان و فعالان محلی مورد توجه قرار گرفت بحث مسائل محیطی و زیست محیطی بوده، که معتقد هستند دو مقوله عمده و اساسی در این زمینه وجود دارد، یکی مدیریت بهینه مصرف آب در بخش کشاورزی بویژه روستاهای که با کمبود منابع آب های زیرزمینی مواجه هستند و دیگری بحث حفظ تنوع زیستی و منابع طبیعی در بخش گردشگری (اکوتوریسم)، بوده است. کارشناسان و فعالان محلی می گویند که حیات و مامت کشاورزان و سایر بخش های اقتصادی منطقه، به آب بستگی دارد و عدم وجود منابع آبی در واقع مرگ حیات کشاورزی و سایر بخش های اقتصادی منطقه خواهد بود. همچنین بیان می کنند مدیریت بهینه منابع آبی در هر روستا بهبود کیفیت مسائل محیطی-کشاورزی را دنبال داشته است. در بحث تنوع زیستی و اکوتوریسم کارشناسان معتقدند که منطقه از قابلیت های بسیار زیادی در این زمینه برخوردار است و با توجه به قرار گرفتن روستای امامزاده، قالقاچی، گورچین قلعه و باری به عنوان روستاهای هدف گردشگری، نشان از تنوع و برخورداری منطقه در این زمینه بوده که باعث بالا رفتن ارتقای زندگی و معیشت مردمان این منطقه شده است. عواملی چون، تخریب محیط زیست، آب، خاک و هوا، رها کردن زمین های زراعی بر اثر شوری آب و خاک، تهدید سلامتی روحی و جسمی ساکنان منطقه از جمله موارد بسیار کلیدی بود که به زعم کارشناسان و افراد محلی به عنوان چالش های زیست محیطی مطرح می شود.

*سیاست های توزیع زیرساخت ها (فیزیکی): از شرایط علی دیگری که در بهبود معیشت و تاب آوری معیشت به زعم کارشناسان و فعالان منطقه مورد توجه قرار گرفت بحث زیرساخت ها در ابعاد مختلف بوده، به طوری که روستاها با چند ویژگی برخوردار در این زمینه توانسته اند ارتباط مستقیم در جریان کالا، سرمایه و حرکات جمعیتی با شهر برقرار کند و در واقع یک ارتباط پیوندی بین شهر و روستا برقرار کرده است. روستاهای با چنین ویژگی درای ارتباط قوی اقتصادی-اجتماعی و... با محیط اطراف خود برقرار کرده است. بنابراین زیر ساخت ها (فیزیکی-کالبدی) یکی از شروط علی بحث تاب آوری معیشت در منطقه بوده و هست. بنابراین بهبود زیرساخت های خدمات در بخش کشاورزی و گردشگری، بهبود زیرساخت های شریانی (راه آسفالت و...)، بهبود زیرساخت های

آموزشی، برخورداری از مسکن مقاوم، دسترسی راحت به وسایل حمل و نقل و جابه جایی، از مقولات مهم در امر توسعه و پیشرفت یک جامعه به شمار می رود بطوری که دسترسی و کیفیت آن برای یک جامعه لازم و ضروری است و نقص در این زمینه می تواند خلاء مهم در توسعه بشمار بیاید. تبدیل اراضی زراعی و باغی به ویلاسازی برای شهرنشینان (افزایش ویلاسازی و خانه دوم)، قطعه قطعه شدن اراضی باغی و کوچک تر شدن اراضی زراعی و باغی، رها سازی مدارس و خانه بهداشت به علت کمبود جمعیت در منطقه از جمله موارد و چالش هاس اساسی در زمینه زیرساخت ها و نحوه توزیع آن ها از دید کارشناسان و فعالان محلی مطرح بو.

*سیاست و برنامه ریزی: یکی دیگر از مسائلی است که به زعم کارشناسان و فعالان محلی، به عنوان شرط علی در بحث معیشت روستایی مورد توجه قرار گرفت بحث سیاست و سیاستگذاری در محیط روستایی بوده است. از دیدگاه این افراد سیاستگذاری های دولت و نهاد های مرتبط در حوزه روستایی به طور اعم و در حوزه کشاورزی و سایر بخش ها به طور اخص، سرنوشت اقتصادی-اجتماعی-محیطی روستا را تعیین می کند. سیاست های که تعیین کننده در بخش روستایی از طرف دولت و سایر ارگان ها انجام می شود نگاه مثبت این سیاستگذاری به روستا و روستاها باعث بهبود کیفیت زندگی، بهبود معیشت و پایداری زندگی آن ها در روستا بوده و خواهد بود. سیاست های که باعث تقویت این عوامل می شود می توان: سبوسید و یارانه نهادهای کشاورزی در جهت کاهش هزینه های نهاده های کشاورزی و دامی (آب، برق، گاز، گازوئیل)، تضمین خرید محصولات کشاورزی و دامی، مدیریت پسماند روستایی و حفاظت از نواحی محیط زیستی آسیب پذیر در جهت بهبود سازگاری و قابل منطبق بودن، سرمایه گذاری در سرمایه طبیعی روستا و بیمه محصولات کشاورزی و غیر کشاورزی را می توان ذکر کرد. بنابراین دولت و نوع سیاست گذاری ها می تواند معیشت و پایداری را در جامعه محلی محقق سازد. ضعف پشتیبانی و حمایت های دولتی در مواقع خشکسالی و... بی ثباتی در اجرای قوانین مربوط در بخش آب کشاورزی، نبود قیمت مشخص برای تولیدات روستایی از طرف سازمان کشاورزی، ضعف دستگاه های متولی در زمینه خرید مناسب محصولات درختی و زیردرختی کشاورزان و بیمه محصولات به هنگام بروز عوامل ناگوار طبیعی (از جمله سیل، خشکسالی، تگرگ و زلزله)، عدم اجرای بسترسازی لازم در جهت مقابله با بحران های ناشی از بلایای طبیعی و سدسازی. جزء مشکلات و چالش های اساسی عنوان کردند.

*ایدئولوژی:

یکی از مفاهیم اصلی در بررسی مقوله ی نگاه شخصی از دید کارشناسان و جامعه محلی، بحث دریاچه ارومیه بود. اعتقاد بر این دارند که، دریاچه ارومیه مظهر هویت فرهنگی، اقتصادی و زیست محیطی منطقه است. و بهبود وضع دریاچه ارومیه بهبود وضعیت معیشت اقتصادی-اجتماعی و زیست محیطی مناطق روستایی را به همراه دارد. در این باره حسین ۴۲ ساله دارای شغل کشاورزی و دامداری می گوید، تا زمانی که دریاچه ارومیه وضع خوبی داشت، نه مشکل آب داشتیم و نه مشکلات اقتصادی و معیشتی در روستا، ولی از زمانی که وضع دریاچه رو به وخامت رفت، وضع کشاورزی و درآمد ما هم روبه وخامت رفت. به زعم کارشناسان و فعالان منطقه، عامل اصلی کاهش شدید آب دریاچه ارومیه، دولت (مقصر) است، اوضاع بد دریاچه ارومیه اوضاع بد معیشتی منطقه است و این دولت بود

که دریاچه ارومیه را با بی تدبیری به این وضع انداخت. و نتیجه چنین بی اندیشی بحران های اقتصادی-اجتماعی و زیست محیطی را در منطقه به وجود آورد.

بحث و نتیجه گیری

هدف و ایده اصلی معیشت پایدار استفاده از منابع، دارایی ها و سرمایه های موجود (انسانی، اجتماعی، مالی، طبیعی، نهادی و فیزیکی) در مناطق روستایی بدون آسیب رسانی به محیط است. بر این اساس، دارایی ها و سرمایه های روستایی می تواند پایه گذار دستیابی به اهداف معیشت پایدار روستایی باشند. بنابراین یکی از تلاش ها جهت عملی نمودن پایداری در این مناطق، تمرکز بر روی معیشت و تاب آوری معیشت است. تفکر بر روی معیشت و تاب آوری معیشت به عنوان وسیله درک کیفیت زندگی و رفاه و ارتباط با فضای زیست جامعه محلی واضح است. چراکه معیشت تنها وسیله ای برای بقا نیست بلکه وسیله ای است که منابع و دارایی های را فراهم می آورد که به وسیله آن مردم می توانند زندگی خویش را ارتقاء داده و موجب توسعه فضای زندگی خویش شوند و از طرفی به تعادل در فضای جغرافیایی منجر گردد. بررسی کیفی داده های حاصل از مطالعات میدانی از طریق مصاحبه با متخصصان و ذی نفعان؛ ابتدا داده ها و مفاهیم اولیه استخراج (۱۱۷ مفهوم)، سپس مفاهیم در سه مرحله کدگذاری باز (۹۰)، محوری (۴۵) و گزینشی، زمینه محوری، هسته اصلی بصورت مدل نهایی و داستان محور به بررسی شرایط علی، پیامدها، راهبردها و راهکارها، شرایط مداخله گر، پیامدهای مثبت و منفی و چالش های اساسی پرداخته شد. نتایج گویای این بود که شرایط علی موجود در تاب آوری معیشت عبارتند از: ۱) علل انسانی به تاب آوری معیشت (سیاست های اقتصادی؛ سیاست های اجتماعی و آموزشی؛ سیاست های زیست محیطی؛ سیاست های زیرساخت ها) (فیزیکی)، سیاست های برنامه ریزی و ایدئولوژی (۲) علل محیطی به تاب آوری معیشت (مخاطرات طبیعی از جمله بارندگی، خشکسالی، سیل و تگرگ). همچنین شرایط مداخله گر در این زمینه نقش تسهیل کننده و بازدارنده عوامل انسانی و محیطی (اقلیمی) بوده است. که زمینه، عوامل توسعه دهنده و محدود کننده با محوریت پدیده تاب آوری می باشد. پیامد عوامل توسعه دهنده و تسهیل کننده انسانی و محیطی به تاب آوری معیشت؛ توسعه تاب آوری معیشت روستایی در محدوده است.

در بسیاری از پژوهش های انجام شده در باب تاب آوری و معیشت روستایی بیشتر عوامل اقتصادی را به عنوان راهکار تنوع بخشی به معیشت می دانند در حالی که برای تاب آوری معیشت روستایی شرایط علی و مداخله گر تاثیر دارد که در اینجا سیاست دولتی، و برنامه ریزی متمرکز تاثیرگذاری بیشتری دارد.

-راهبردها (استراتژی ها)

از آنجایی که محیط انسانی و خود انسانها همواره پویا و دائماً در حال تغییر و تحول و آماده جهش به آینده هستند، پس دانستن اینکه انسان به کدام سمت و سوی روان است، بسیار ارزشمند است، بنابراین نزدیکترین راه به جهان آینده، تعمق در گذشته و جهش به سوی آینده است، بنابراین با تغییرات بنیادی در بی عدالتی ها، موازی کاری های سازمانی، که باعث عدم انگیزه برای تحرک، پویایی و همچنین عدم سرمایه گذاری در مناطق روستایی، و از بین رفتن خلاقیت شده، می توان از اقتصاد کلنگی حاکم در این مناطق به سمت اقتصاد

بدون مرز که سبب اثربخشی و تحرک می شود حرکت نمود. با توجه به تحلیل‌ها، یافته‌ها و شرایط اقتصادی، اجتماعی و محیطی - اکولوژیکی حاکم در محدوده مورد مطالعه، جهت توسعه معیشت و تاب‌آوری در این روستاها، راهبردهای (استراتژی‌ها) کوتاه مدت، میان مدت و بلندمدت براساس پتانسیل‌ها و توانمندی‌ها آنها ارائه شده است.

در قالب ۵ استراتژی به شرح زیر پیشنهاد می شود:

- استراتژی ظرفیت شناسی و توانمندسازی

- استراتژی تنوع بخشی به فعالیت‌ها

- استراتژی حمایتی (بیمه ای)

- استراتژی توسعه ای و سرمایه گذاری دولتی و خصوصی

- استراتژی توسعه و تجهیز زیرساخت‌ها

منابع و ماخذ

- ازکیا، مصطفی و حسین ایمانی جاجرمی (۱۳۹۰)، روشهای کاربردی تحقیق کاربرد نظریه بنیانی، انتشارات کیهان، تهران.

- بابایی، محبوب، جلالیان، حمید، افراخته، حسن (۱۴۰۰)، تاب آوری معیشت روستایی، مجله جغرافیا و برنامه ریزی، دوره ۲۷، شماره ۷۷، پائیز ۱۴۰۰

- توکلی، هانیه، خادم الحسینی و خسروی حاجیوند، ایرج (۱۳۹۶)، بررسی مولفه های تاب آوری شهری با تاکید بر سوانح طبیعی، زلزله، (نمونه موردی منطقه ۱۶ تهران)، فصلنامه مطالعات مدیریت شهری سال نهم / شماره سی و دوم، ۱۳.

- حاجیان، نرگس، قاسمی، مریم و مفیدی، عباس (۱۳۹۷)، نقش تنوع فعالیت های اقتصادی زراعی و غیرزراعی بر تاب‌آوری خانوارهای کشاورز روستایی در معرض خشکسالی (مطالعه موردی: شهرستان چناران)، جغرافیا و مخاطرات محیطی، شماره بیست و هشتم، زمستان ۱۳۹۷

- حاجی زاده، فاضل و ایستگلدی، مصطفی، (۱۳۹۷)، تحلیلی بر تاب‌آوری سکونتگاه‌های روستایی با تاکید بر زلزله مطالعه موردی دهستان حومه شهرستان لامرد، مجله مدیریت مخاطرات محیطی، دوره ۵، شماره ۱، صص ۶۷-۸۳.

- بنی فاطمه حسین، عباس زاده محمد، نیکدل نرمین (۱۳۹۸)، تحلیل روایی نخبگان علمی و سیاسی از بحران دریاچه ارومیه، نشریه جامعه شناسی اقتصادی و توسعه سال: ۱۴۰۱، دوره: ۱۱، شماره ۱

-رومیانی، احمد و همکاران(۱۳۹۶)، نیازمندی های روستاییان برای دستیابی به معیشت پایدار(مطالعه موردی: بخش سرفاریاب-شهرستان چرام)، مجله پژوهش های و برنامه ریزی روستایی، سال ۶، شماره ۴، زمستان ۱۳۹۶

-نوروزی، مرضیه و حیاتی، داریوش(۱۳۹۴) سازه های مؤثر بر معیشت پایدار روستایی از دیدگاه کشاورزان استان کرمانشاه، مجله علوم ترویج و آموزش کشاورزی ایران، شماره ۱

Asfaw, S., Pallante, G., & Palma, A. (2018). Diversification strategies and adaptation deficit: Evidence from rural communities in Niger. *World Development*, 101, 219-234.

-Bakhtiari, Sadegh, Sajjadih, Farzam. (2018). Theoretical and Empirical Analysis of Economic Resilience Index. *Iranian Journal of Economic Studies*, 7(1) 2018, 41-53

Berkes, Fikret; & Ross, Helen. (2013). Community resilience: toward an integrated approach. *Society & Natural Resources*.

Charmaz, K. (2006) *Constructing grounded theory*. –

-Lee, K, C, et al. (2019) Resilience Assessment Workshops: A Biocultural Approach to Conservation Management of a Rural Landscape in Taiwan, *Sustainability* 2020, 12, 408; doi:10.3390/su12010408, www.mdpi.com/journal/sustainability.

-Marchese, D.; Reynolds, E.; Bates, M.; Morgan, H.; Clark, S.; & Linkov, I. (2018) “Resilience and Sustainability: Similarities and differences in environmental management applications”, *Science of the total Environment*, pp: 613-614. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2017.09.086>.

-Matyas, D. & Pelling, M (2015). Positioning resilience for 2015: the role of resistance, incremental adjustment and transformation in disaster risk management policy. *Disasters*, 39, 1-18. Retrieved from: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/disa.12107>.

-Paudel Khatiwada, Shanta et al (2018). A Gender Analysis of Changing Livelihood Activities in the Rural Areas of Central Nepal, *Sustainability* 2018, 10, 4034; doi:10.3390/su10114034, www.mdpi.com/journal/sustainability.

-Quandt, A, Neufeldt, H, J. Terrence McCabe. 2019. Building livelihood resilience: what role does agroforestry play? *Climate and Development*. <https://doi.org/10.1080/17565529.2018.1447903>.

-Sarker, M. N. I, CAO, Q, WU, M, HOSSIN, M. A, ALAM, G. M. M, SHOUSE, R. C. (2019) .

- Rose, A. 2005. “Defining and Measuring Economic Resilience to Disaster”, *Disaster Prevention and Management*, Vol. 13

-Turner, M. D(2015). Political ecology I An alliance with resilience? Progress in Human Geography, 0309132513502770. Retrieved from.

-Walker, B, Salt, D, & Reid, W.(2006).In Resilience Thinking: Sustaining People and Ecosystems in a Changing World: Washington DC: Island Press. <https://islandpress.org/books/resilience-thinking..>

-Ziaul Hoque,M(2019).Resilience of coastal communities to climate change in Bangladesh: Research gaps and future directions, Watershed Ecology and the Environment, journal homepage: www.elsevier.com/locate/wsee